

Kitap İnceleme / Book Review

Kitap İnceleme / Book Review

Kitabın Adı: Almanya, Türkiye ve Rusya’da Etnisite Rejimleri ve Milliyet

Yazar: Şener Aktürk

Çeviren: Volkan Eke

Yayınevi: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi

Basım Yılı: 2015

Cihan Uzunçayır

Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Etnisite ve ulus arasındaki ilişkinin düzenlenmesinde devlet politikalarının rolü, vatandaşlığın kimleri kapsayıp kimleri dışarıda bıraktığı, ulusa aidiyetin sınırlarını belirleyen çizgilerin nerede başlayıp bittiği meseleleri tüm dünyada siyasal gündem içerisindeki güncelliğini muhafaza etmektedir. Yaygın olarak kullanılan tanımı uyarınca ulus-devlet, etnik sınırlarla siyasal sınırların örtüşmesi sonucu ortaya çıkar. Ancak dünya üzerinde siyasal sınırların, etnik-kültürel sınırlarla çakıştığı örnekleri görebilmek nadiren mümkündür. Bu nedenle devlete dayanak olan ve gerekçelendirilen ulus, kültürel ve yasal bakımdan sınırlandırılmıştır (Brubaker, 2009: 51). Ulusa üyelik, belirli şartlar dâhilinde mümkün kılınmış ve belirli grupların dışarıda tutulduğu bir mensubiyet biçimi olarak tarif edilmiştir. Fakat bu durumda da ulus-devletler, ulusa üyelik şartlarını haiz gruplarla, bu şartları taşımayan gruplar arasındaki ilişkilerin yönetilmesi sorunuyla karşı karşıya gelmiştir. Ulus-devlet içerisinde yer alan fakat ulus dairesine kabul edilmeyen grupların durumları belirli düzenlemelerle açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu düzenlemelerin içeriği o ulus-devletin kuruluş felsefesine, devlet ile ulusal kültürün uyum derecesine, tarihsel mirasa ya da konjonktüre göre farklılık gösterebilmektedir (Berezin, 2011: 54-56).

Ulusal kimliğin kapsayıcılığı ya da dışlayıcılığı bugüne değin ulus-devletin hangi milliyetçilik anlayışını benimsediğine göre anlaşılmaya çalışılan bir konu olagelmıştır. Çok basit biçimde etnik ve vatandaşlık temelli milliyetçilik kavrayışlarından hangisinin temel politika olarak kabul gördüğünün bilinmesi, o ulus-devletin ulus sınırlarının çerçevesini öğrenebilmek için yeterli kabul edilmiştir. Eğer ulusallık anlayışı devletin kurum ve ilkelerine bağlılık üzerinden anlamlandırılıyorsa orada vatandaşlığa bağlı bir milliyetçilik anlayışının varlığından bahsedilmiştir. Bu tür bir durumda ulusa üyeliğin “gönüllülük” esasına dayandığı ve son kertede bireyin özgür iradesiyle yaptığı bir seçimin sonucu olduğu iddia edilir. Etnik milliyetçilik kavrayışında ise esas alınan kıstaslar kan bağı ve kültürel benzerliktir. Vatandaşlığa bağlı milliyetçilik anlayışına nazaran dışlayıcı bir vasfı olan etnik milliyetçilik, ulusa üyeliğin esaslarını dil, din, örf ve adetler gibi sürekliliği olduğu varsayılan nesnel özelliklerden hareketle belirlemeye gayret eder. Hal

böyle olunca ulusa üyelik bireyin özgür iradesine bağlı olmaz (Brubaker, 2009: 11). Hans Kohn daha da ileriye giderek bu sınıflandırmayı coğrafi bir temel üzerine oturtmaya çalışmış, Batı ve Doğu milliyetçiliği ayırtmasını ortaya koymuştur. Buna göre vatandaşlık temelli milliyetçiliğin en müşahhas örnekleri Batı coğrafyasında bulunabilirken, etnik milliyetçi anlayışa has uygulamalara da Doğu coğrafyasında rastlanabilecektir. Ayrımın bu şekilde oluşu milliyetçiliğin ortaya çıkış şekilleriyle doğrudan alakalı bir durum olarak ifade edilmiştir. Şöyle ki Batı dünyasında milliyetçilik, milli devlet oluşumunu takip ettiği veya onunla çakıştığı için siyasi bir olay olarak görülmektedir. Öte yandan Orta ve Doğu Avrupa'da ve Asya'yı içine alan bölgede milliyetçilik daha sonra, toplumsal ve siyasi gelişmenin daha geri bir aşamasında ortaya çıkmıştır. Mevcut devlet biçimleriyle çatışan milliyetçilik ilk ifadesini kültürel sahada bulmuş ve meşruiyetini geleneksel akrabalık statü ve bağları sayesinde bir arada duran bir cemaat olgusunda bulmuştur (Özkırımlı, 2010: 21).

Ulusa üyelik ve etnisite ilişkisinin izahında kullanılan bu ikili kategorizasyon kullanışlı olmaktan uzak olduğu gibi sorunu daha da içinden çıkılmaz hale sokmaktadır. Her şeyden önce bu ayrım normatif bir iddiaya sahiptir. Kendi içerisinde vatandaşlık esasına dayanan milliyetçilik, etnik milliyetçiliğe nazaran daha olumlu bir kategori olarak sunulur. Yine aynı şekilde dışlayıcı, pejoratif özelliklere sahip olmasıyla öne çıkarılan etnik milliyetçilik Doğulu uluslara atfedilirken, daha özgürlükçü, bireysel tercih esasına dayalı bir milliyetçilik türü olarak diğerine karşı yeğ tutulan vatandaşlık esasına tabi milliyetçilik kavrayışı, Batılı ulusların sahip olduğu daha medeni bir tür olarak olumlanır. Böylelikle otomatik olarak Doğulu ulusların etnisist ve dışlayıcı oldukları/olacakları, buna karşın Batılı ulusların ise daha bireyci ve medeni (civic) bir ulusal aidiyet geliştirdikleri/geliştirecekleri ifade edilmiş olur. Etnik ve etnik olmayan milliyetçilik ayrımı bunun dışındaki birçok gerekçeyle de eleştiri konusu olmaktadır (bkz. Özkırımlı, 2010: 21-25).

Tam da bu noktada Şener Aktürk'ün "Etnisite Rejimleri ve Milliyet: Almanya, Rusya ve Türkiye" isimli çalışması alternatif bir açıklama çerçevesi sunarak tartışmaya yeni bir soluk getirmektedir. Aktürk'ün söz konusu çalışması Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley'de yazılan doktora tezinden üretilmiş bir kitap. İlk olarak Cambridge Üniversitesi Yayınları tarafından 2012 yılında yayınlanmış olan bu eser, 2015'te Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Saha çalışmasından elde edilen bulgulardan ve Almanca, Rusça ve Türkçe birincil kaynaklardan yararlanılarak oluşturulan bu çalışma, karşılaştırmalı siyaset incelemelerinin oldukça az olduğu Türkçe akademik literatüre önemli bir katkı sağlayacak niteliktedir.

Kitap beş kısım, sekiz bölümden oluşmaktadır. Kitabın birinci kısmı, çalışmanın temelini oluşturan etnisite rejimi kuramının detaylı açıklamasına ayrılmıştır. İkinci kısımda araştırmaya dâhil örneklerden Almanya'da, tek etnili

rejimin anti etnik bir rejime doğru nasıl yönelim gösterdiği incelenmektedir. Üçüncü kısım, anti etnik rejim model örneği olarak tarif edilen Türkiye'nin çok etnili modele doğru evrilişinin tarihsel anlatısını konu edinmektedir. Dördüncü kısımda, araştırmanın son örneği Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu'nda çok etnili rejimin anti etnik rejime doğru dönüşümü analiz edilmektedir. Beşinci ve son kısmı oluşturan sonuç bölümünde ise yazar çalışma neticesinde elde ettiği temel bulguları özetlemekte, çalışmanın literatüre katkısının ve sınırlılıklarının neler olduğunu ortaya koymaktadır.

Kitabın temel gayesi, etnisiteye yönelik devlet politikalarındaki devamlılık ve değişimleri açıklamak olarak ifade edilebilir. Cevabı aranan soru, “etnisite ve ulus arasındaki ilişkiyi düzenleyen devlet politikaları nasıl değişiyor?” şeklinde formüle edilmiştir. Devletlerin etnik çeşitliliğe yönelik politikaları, ulusal bağlamın farklılık göstermesine, ayrıca değişim yönünde ciddi bir toplumsal ve siyasi mücadele olmasına rağmen neden devamlılık gösteriyor? Eğer değişim mümkünse, hangi şartlar altında bu gerçekleşebilir? Yazara göre bu konuda devlet politikalarındaki devamlılık ve değişimin dinamikleri, ulusa aidiyet ve etnisite arasındaki ilişkileri düzenleyen “etnisite rejimleri”ne bakılarak anlaşılabilir.

Ulusla dair yeni bir tipoloji olarak ortaya konulan “etnisite rejimleri”, “üyelik” ve “ifade” boyutları üzerinden incelenmektedir. Devletlerin etnisite rejimleri “tek etnili”, “çok etnili” ve “anti etnik” olarak isimlendirilen üç ayrı kategori altında toplanır. Buna göre bir devlet eğer ulusa üyeliği tek bir etnik kategoriyle sınırlı tutuyorsa bu devlet tek etnili bir rejime sahip demektir. Tek etnili rejime verilebilecek en iyi örneği de 1999 öncesi Almanya oluşturur. Eğer bir devlet çeşitli etnik kökenden gelen insanları kabul ediyor (üyelik) fakat etnik çeşitliliğin yasal, kurumsal ve kamusal anlamda ifade edilmesini tasvip etmiyor hatta yasaklıyorsa (ifade) bu durumda da anti-etnik bir rejimin varlığı söz konusudur. Bu rejimin genel karakteristiğini yansıtan 2004 öncesindeki Türkiye anti-etnik rejim modelinin en uygun örneklerinden bir tanesidir. Eğer bir devlet çeşitli etnik kökenden gelen insanları kabul ediyor (üyelik) ve etnik çeşitliliğin yasal, kurumsal ve kamusal anlamda ifade edilmesine imkân tanıyor, teşvik ediyor ve hatta etnik çeşitliliğin ifade edilmesine fiilen iştirak ediyorsa burada da çok etnili bir rejimin varlığından bahsedilebilir. Sovyetler Birliği ve Sovyet-sonrası Rusya bu ideal tipin en dikkate değer örneklerinden birini oluşturur. Belirtilen rejim tipleri kendi içlerindeki etnik çeşitliliği düzenlemek için belirli politikalar takip ederler. Anti etnik rejime sahip bir devlet, farklı etnik kimliklerin zamanla ulusal kimliğe karışacağı beklentisinden hareketle “asimilasyonist” bir politikayı hayata geçirir. Tek etnili bir rejimde ise farklı etnik kimliklerin ismen varolan etnik gruptan sürekli olarak ayrı tutulması üzerine kurulu “segregasyon” politikası uygulanır. Çok etnili bir rejimde ise farklı etnik kimliklere “oydaşmacı” bir yaklaşım doğrultusunda muamele edilir.

Yazar 1950'den sonra Almanya, Sovyetler Birliği, Sovyet-Sonrası Rusya ve Türkiye'deki devamlılığı üç bağımsız değişkenin varlığı veya yokluğuyla bağlantılı olarak açıklıyor. Buna göre etnisite politikasında değişim için ulus ve etnisite konusunda “yeni bir söyleme” sahip, etnik sorunlardan şikâyetçi seçmen kitlesinin desteğini arkasına alan “karşıt seçkinlerin”, “hegemonik bir çoğunluğa” ulaşarak iktidara gelmesi gerekmektedir. “Yeni söylem”, “karşıt seçkinler” ve “hegemonik çoğunluk” şartlarının hepsi ayrı ayrı gerekli olduğu gibi değişim için de yeterlidir.

Kitabın ikinci ve üçüncü bölümleri Almanya'nın tek etnili rejiminin hangi süreçler sonrasında nihayetinde anti etnik bir rejime doğru evrildiğinin detaylı bir hikâyesini içeriyor. Almanya'da 2000'de yürürlüğe giren yeni vatandaşlık yasasına kadar, vatandaşların tanımını bir “soy topluluğu” olarak ifade eden 1913 Alman vatandaşlık yasası geçerliliğini korumuştur. Buna göre Almanya'da yalnızca tek bir etnik grup, yani Almanlar, ulus ailesinin gerçek mensupları olarak görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra etnik açıdan oldukça homojen bir nüfus yapısına sahip olan Almanya'da tek etnili ulusal rejime karşı ciddi bir muhalefet olmamıştır. Fakat 1955'te başlayan yabancı işçi alımları tek etnili rejimin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Gelen işçilerin önemli bir kısmının kalıcı olarak ikamet edeceğinin anlaşılmasıyla birlikte, on yıllar sürecek yabancı işçilerin ulus içerisindeki akıbetlerinin ne olacağı tartışması başlamıştır. Göçmenlerin vatandaşlığa alınmasına karşı çıkan grupların öne sürdüğü “Almanya'nın bir göç ülkesi olmadığı” yönündeki argüman çok uzun zaman tartışmaya kapalı bir gerçeklik olarak hakimiyetini korumuştur. Karşıt seçkinler olarak ifade edilebilecek ve göçmenlerle ilişkileri daha yakın olan Alman SPD (Sosyal Demokrat Parti) ve liberal eğilimli FDP'nin (Hür Demokrat Parti) birlikte iktidar olduğu dönemlerde dahi vatandaşlık yasasında bir reform söz konusu olmamıştır. Zira Aktürk'ün etnik rejim üzerinde bir reform için gerekli şart saydığı Alman ulus kimliği üzerine “yeni bir söylem” bu iktidarlar döneminde geliştirilememiştir.

Muhafazakâr sağ kanadın tek etnili rejimi pekiştirme çabaları ve Almanya'nın “bir göç ülkesi olmadığı” yönündeki katı inanç, etnisite rejiminin değişimine yönelik reformist bir söylem geliştirilebilmesinin önünü çok uzun zaman tıkamıştır. Fakat 1980 sonrası dönemde göçmenlerin yoğun örgütlü çabaları ve Yeşiller Partisi'nin yükselişi değişim yönündeki adımların atılmasının önünü açmıştır. Göçmenlerin sivil hak mücadelelerini artırmaları ve zamanla göçmen kökenlilerin Yeşiller Partisi içinde siyasi konumlara gelmeye başlamaları, zamanla SPD'nin de etnik çeşitlilik yönünde Yeşiller'e yakın bir noktaya gelmesiyle sonuçlanmıştır. 1980'ler ve 90'lar boyunca, Yeşiller ve bazı sosyal demokratlardan meydana gelen etnisite ve ulus üzerine yeni bir söylemle donanmış bir karşıt seçkin bloğu oluşmuştur. Ulusal kimlik üzerine “yeni bir söylemle” donanmış, “hegemonik bir çoğunluğa ulaşmış”, SPD ve Yeşiller'den

oluşan karşıt seçkin bloğu 1999'daki yeni vatandaşlık yasasının çıkmasını sağlamıştır. Bu yeni yasayla birlikte göçmenler de vatandaşlık kazanabilir hale gelmiş, yabancı olarak tanımlanan yeni etnik azınlıkların segregasyonu/dışlanması temeline dayanan bir modelden, "göçmenler" olarak tanımlanan etnik azınlıkların asimilasyonuna dayanan yeni bir sisteme geçiş yapılmıştır. Böylelikle Almanya tek etnili bir ulusal rejimden, anti etnik ulusal rejime doğru yönelim göstermiştir.

Kitabın üç, dört ve beşinci bölümleri, uzun ve meşakkatli bir sürecin sonunda anti etnik bir rejimden çokkültürcü uyuşmacılığa dayanan bir rejime yönelen Türkiye'ye ayrılmıştır. Yazara göre 2004 öncesinde Türkiye, çok etnili bir vatandaşlar topluluğunun "asimilasyonu" üzerine kurulu anti etnik bir rejime sahip olmuştur. Türkiye'nin anti etnik rejimi Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemiyle bir devamlılık ilişkisi göstermiştir. Osmanlı'nın son döneminde, gelecekte Türkiye'nin nüfusunu oluşturacak kitlelerin dini olarak homojenleştirilmesine yönelik adımlar atılmış olsa da, bu durum asla etnik bir homojenleştirmeyle sonuçlanmamıştır. Arnavut, Arap, Boşnak, Çerkes, Gürcü, Kürt, Laz, Tatar, Zaza ve daha birçok etnik kategori asimilasyon amaçlı olarak Türkiye toplumu içine dâhil edilmiştir. Bunun yanında Türkiye, 1923'ten itibaren, aralarında etnik Türk olmayanların da dâhil olduğu Balkanlardan gelen yüzbinlerce göçmeni (*muhacirler*) karşılayarak, ulus içinde birden çok etnik kategoriye üyelik, yani vatandaşlık vermiştir.

Türkiye'nin anti-etnik rejimine karşı en önemli meydan okuma, bu rejimin çok etnili bir doğrultuda değişimini talep eden Kürt ve Alevi seçmenlerin temsilcilerinden gelmiştir. Bu iki etnik kategori en geniş demografik ve siyasi önemi haiz olmasıyla diğer gruplar karşısında ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda anti etnik rejime muhalefet için uygun bir ortamın oluşması ilk defa 1950 seçimleri sonrasında mümkün olabilmıştır. Bu seçimler sonucunda oldukça güçlü bir iktidar kurabilen Demokrat Parti'ye, kadrosundaki çok sayıda Kürt ve Alevi ileri gelen ismin varlığını da hesaba katarak, karşıt seçkin yakıştırması yapılabilir. Ne var ki Demokrat Parti hiçbir zaman etnisite ve ulus üzerine yeni bir fikir geliştirilebilecek ideolojik donanımına sahip olamamıştır. Bu nedenle Demokrat Parti döneminde anti etnik rejimin değişimi yönünde bir girişim gözlemlenmemiştir.

1960 sonrasında ise devletin etnisite politikalarına muhalif, etnik seçmenlerin desteğine güvenen yeni partiler ortaya çıkmıştır. Yeni Türkiye Partisi (YTP), Türkiye Birlik Partisi (TBP) ve Türkiye İşçi Partisi (TİP), Kürt ve Alevi desteği belirgin üç parti olarak bu dönemde faaliyet göstermiştir. 1960'lar ve 70'ler boyunca Alevi ve Kürtlerin tanınma talepleri sosyalist bir söylemin bir parçası olarak sol siyaset içinde kendisine yer bulabilmiştir. Yine 1970'lerde İslamcı bir çokkültürlü vizyon anlayışı, Kemalizme karşıtlık temelinde etnisite politikalarını da içine alan geniş bir siyasi söylem içerisinde dile getirilmiştir.

Fakat bu sosyalist ve İslamcı hareketler kendilerine ancak muhalefet içerisinde yer bulabilmiş, koalisyon hükümetlerinin küçük ortakları olmaktan öteye gidememişlerdir. Dolayısıyla etnisite rejiminde değişiklik yapabilecek bir güce ulaşmaları mümkün olmamıştır. Nitekim 1980 askeri darbesiyle birlikte bu partiler siyaset sahnesinden çekilmek zorunda kalmışlardır.

1980 ve 90'lara gelindiğinde Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), Kürtleri ve Alevileri temsil eden karşıt seçkin parti olarak öne çıkar. SHP ayrıca etnisite ve ulusu solcu bir ideolojiyle yeniden tanımlamasıyla dikkat çekmiştir. Ancak SHP de hegemonik bir siyasi güce sahip olamamıştır. Yalnızca bir koalisyon hükümetinin, meclisin yalnızca beşte birini kontrol edebilen küçük ortağı olabilmıştır. 90'lar aynı zamanda temel kılavuz prensibi İslam olan çoğulcu bir toplum vizyonu sunan İslamcı entelektüellerin artışına da sahne olmuştur. Bu doğrultuda Refah Partisi'nin Kürt, Arap, Laz ve Çerkezlerin kültürel ve dilsel haklarını tanıma vaadini de kapsayan İslami ümmet vizyonu bu dönemin bir diğer önemli karşıt seçkin pozisyonudur. Buna karşın Refah Partisi bu dönemde hegemonik bir siyasi güç mertebesine erişememiş, kısa bir süre sonra da kapatılmıştır.

Türkiye'deki etnisite rejimindeki değişim için Refah Partisi'nin halefi sayılabilecek Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidara gelmesini beklemek gerekmiştir. AKP, devletin etnisite politikalarından mağdur olmuş çoğunlukla Kürt etnik seçmenleri de temsil eden bir karşıt seçkin olarak ön plana çıkmıştır. AKP, çokkültürlülüğü İslamcı bir biçimde yeniden tanımlamıştır. AKP'nin parlamentoda sahip olduğu geniş çoğunluk ona etnisite rejiminde reform yapılması için uygun ortamı sağlamıştır. Bu sayededir ki AKP, Arapça, Boşnakça, Çerkesçe, Kürtçe ve Zazaca olmak üzere beş azınlık dilinde yayın başlatabilmiş ve bu adımı da 2009 yılında Kürtçe yayın yapan bir devlet televizyonunun kuruluşu takip etmiştir. AKP, etnik azınlıklarla ilgili attığı bu adımlara müteakip, Alevi inanç sisteminin devlet tarafından tanınması anlamına gelebilecek "Alevi açılımı" sürecini başlatmıştır. Böylelikle AKP, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana etnik ve mezhepsel azınlıkların ihtiyaçlarına karşılık verebilen en reformcu hükümet hüviyetini kazanmıştır. AKP'nin dilsel azınlıklara (ör. Araplar, Çerkesler, Kürtler) dair reformlarının yanı sıra Alevi kimliğinin kamusal alanda tanınması ve yakın gelecekte kurumsallaşması beklentisi, asimilasyona dayalı bir etnisite rejiminden çokkültürcü uyuşmacılığa dayanan bir rejime doğru bir hareketin semptomları olarak yorumlanmaktadır.

Kitabın altıncı ve yedinci bölümlerinde ise Sovyetler Birliği'nde ve Sovyet-sonrası Rusya'da etnisite rejiminin işleyişi ve hangi süreçler sonrasında bu rejimde bir değişime gidildiği anlatılmaktadır. Sovyetler Birliği ve Sovyet-sonrası Rusya'da 1932 yılından itibaren "pasaport etnisitesi adı verilen, vatandaşların pasaportlarında etnisite bilgilerine yer verilmesi uygulaması

yürürlükte kalmıştır. Böylelikle dâhili pasaportlar rejim tarafından uluslar arasında neredeyse geçit vermez sınırları sürdürmek için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu sistemde kendi özerk bölgelerine sahip olan ve pozitif ayrımcılık politikalarından faydalanan etnik gruplar kazançlı çıkmış ve uygulamanın sürdürülmesi taraftarı olmuşlardır. Ancak etnik özerk bölgeleri olmayan ve etnisitelerinden ötürü ayrımcılığa maruz kalan Yahudiler ve Almanlar gibi gruplar veya etnik özerkliklerde yaşayan ve kendilerini pozitif ayrımcılık politikasının dışında hisseden etnik Ruslar dâhili pasaportlardan etnisitenin çıkarılması gerektiğini savunmuşlardır.

Sovyetler’de mevcut etnisite rejimine muhalif bir anlayışın ortaya çıkışı ilk defa Kruşçev döneminde olmuştur. Kruşçev, etnik-üstü bir Sovyet toplumu yaratmak amacıyla, etnisitenin pasaportlardan kaldırılıp yerine Sovyet ibaresinin konulması gerektiğini savunmuştur. Etnik üstü bir kimlik olarak Sovyet Halkı/ulusu (*Sovyetski narod*) fikri bu dönemde ortaya atılmıştır. *Sovyetski narod* söylemi Brejnev döneminde de popülerliğini sürdürmüş, pasaport etnisitesini kaldırma niyetinin bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Fakat ne Kruşçev ne de Brejnev döneminde pasaport etnisitesinin kaldırılması girişimi kuvveden fiile geçebilmiştir. Bu durum Sovyetler Birliği’ndeki siyasi düzenin Almanya ve Türkiye’ye göre farklılık göstermesiyle de alakalıdır. Sovyetler Birliği diğer iki ülkeden farklı olarak otoriter bir tek parti rejimiyle yönetilmiştir. Etnisite rejiminde değişiklik yapmak için seçimsel bir iktidar gücüne sahip olmak bu nedenle Sovyetler için gerek şart listesinde bulunmaz. Sovyetler’deki hegemonik iktidar gücüne sahipliğin derecesi merkezin Sovyet Cumhuriyetleriyle olan ilişkisine bağlı olarak değişmiştir. Stalin sonrasında siyasi gücün merkezden Sovyet Cumhuriyetlerine doğru dağılmış olması, merkezin elini zayıflatan bir ortam yaratmıştır. Sovyet Cumhuriyetlerinin çıkarlarını pasaport etnisitesinin devamında görüyor olmaları, değişim yönündeki girişimlerin önünü tıkamıştır. Kruşçev ve Brejnev döneminde etnisite reformu yapılamaması merkezin, Cumhuriyetlerle ilgili iç politik çekincelerinin varlığıyla açıklanabilir.

Sovyetler Birliği devam ederken bir etnisite reformu anılan sebeplerden dolayı mümkün olmamıştır. Ancak Sovyetler dağıldıktan sonra, Sovyet siyasalarını birçok alanda reddeden, aralarında Yahudiler ve Almanların da bulunduğu yeni siyasi seçkinlerin iktidara gelişi etnisite rejiminde değişim yapabilmek için uygun ortamı sağlamıştır. Bu seçkin grup içerisinde yer alan Yeltsin’in ekibinden Valeri Tişkov, Sovyet-sonrası Rus devleti ve halkı için gayri etnik, toprağa dayanan *Rossian* ulusallığı ve milliyetçiliği kavramını ayrıntılarıyla geliştirmiş ve bütün etnik kökenden gelen vatandaşlar arasında bu yeni ulusa sadakati işlemeye çalışmıştır. Böylelikle Boris Yeltsin’in rakiplerine karşı görece hegemonik üstünlüğe sahip olduğu, etnisite ve ulusallık üzerine yeni bir söylem ile donanmış karşıt seçkinlerin iktidarda olduğu bir dönemde

etnisite ibareleri dâhili pasaportlardan kaldırılmıştır. Bunun neticesinde Sovyet-sonrası Rusya'da bir tür etnik rejim yönetim biçiminden, bireysel etnisitenin en azından resmi olarak görünmez ve etkisiz olmasının gerektiği ve asimilasyonun mümkün hatta belki de teşvik ve tercih edilir olduğu bir başka biçime geçilmiştir.

Çalışmanın sonucunda 1950 sonrasındaki süreçte Almanya, Sovyet Rusya, Sovyet-sonrası Rusya ve Türkiye'de yukarıda bahsedilen üç unsurun bir araya geldiği bir zaman diliminde etnisite siyasalarında bir değişimin gerçekleşmiş olduğu bilgisine erişiliyor. Yazar bu üç ülkenin etnisite rejimleri üzerine yaptığı inceleme neticesinde, ulus-devletlerin etnisite politikalarının ne kadar zor ve nadiren olsa da değiştirilebilir bir özelliğe sahip olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Fakat yine de belirtmektedir ki, çalışmada anılan ülkelerde gerçekleştirilen etnik rejim değişiklikleri, değişim süreci boyunca yaşanan zorlukların, mücadelelerin ve başarısızlıkların varlığını görmezden gelmeye sebep olmamalıdır. Buradan hareketle yazar, etnik rejimler konusunda dayanıklılığın kural; değişimin istisnai olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

Eserde milliyetçilik ve etnisite çalışmaları açısından sunulan yeni kavramsallaştırma ve tipolojiler bundan sonra yapılabilecek araştırmalar için kullanışlı bir araç niteliği taşımaktadır. İlk olarak yazarın üçlü “etnisite rejimi” tipolojisi dünya genelindeki bütün ülkelerin, etnik çeşitlilik siyasalarına göre sınıflandırılabilmesine imkân sağlamaktadır. İkinci olarak yeni söylemler, karşıt-seçkinler ve siyasi hegemonyanın varlığına bağlı olarak gerçekleşebilen etnik rejim değişim tezi de dünya genelinde koşulları Almanya, Türkiye ve Rusya ile kıyaslanabilir ülkelerden oluşan bir alt kümenin analiz edilmesinde kullanılabilir. “Etnisite rejimi” tipolojisinin evrenselleştirilebilir esnekliğinin aksine etnik rejim değişim tezi belli bazı koşulların varlığına bağlı olarak genellenebilir bir yapıya sahiptir. Zira incelenen Almanya, Türkiye ve Rusya hem demografik hem de ekonomik açıdan görece “büyük” ülkelerdir. Diğer yandan bu üç ülkenin hiçbir dönemde “sömürge” durumuna düşmüş olmaması onları diğer bazı ülkelere göre ayrıksı kılmaktadır. Söz konusu iki nitelik Almanya, Türkiye ve Rusya'ya dünya sisteminde daha yüksek derecede bir “özerklik” imkânı sağlayarak, onları dışarıdan gelen doğrudan baskılara ve genel olarak uluslararası etkilere daha dirençli hale getirmiş olabilir. Bu nedenle dış tahakküm altında daha uzun süre geçirmiş olan bilhassa küçük ülkelerin, burada incelenen örneklere kıyasla dış baskılara karşı daha hassas bir etnisite rejimi olabilir. Dış baskılar, bu ülkelerde karşıt seçkinleri, yeni söylemleri ve siyasi hegemonyayı yaratmakta tek başlarına yeterli olabilir veya bu ortamlarda etnik rejim değişimini yöneten tamamıyla farklı bir mantık geçerlidir.

Yazar sözünü ettiği etnisite rejimlerinden herhangi birine ya da ikisine normatif üstünlük payesi verme yoluna gitmemiştir. Çalışmada ideal bir etnisite rejiminin nasıl olması gerektiğine yönelik bir tarif bulunmamaktadır. Yazar, her

etnisite rejiminin başka tür etnik mağduriyetlerle farklı çatışmalara neden olan fay hatları ve yeni bir “galip” ve “mağluplar” seti yaratabileceğinden hareketle, bütün mağduriyetleri ortadan kaldıran bir etnisite temelli politikanın bulunabilirliğini imkânsız olarak görmektedir. Normatif iddialardan azade yapısı tezin farklı örnekler için uygulanabilirliğini kolaylaştırmaktadır.

Kaynakça

Berezin, Mabel (2011) Neoliberal Zamanlarda Liberal-Olmayan Politikalar, çev: Enis Köksaldı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi.

Brubaker, Roger (2009) Fransa ve Almanya’da Vatandaşlık ve Ulus Ruhu, çev: Vahide Pekel, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Özkırıklı, Umut (2010) Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale, çev: Yetkin Başkavak, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi.